

Innledning

Even Igland Diesen, Elin Stengrundet og Inga Henriette Undheim

Skjønnlitterære ungdommer finnes overalt, både i og utenfor den skandinaviske kanon, men forskningen på disse ungdommene er svært sparsommelig. Dette er oppdagelsen som danner bakgrunnen for vår antologi, der vi kort sagt retter blikket mot ungdom som motiv og tema i eldre og nyere skandinavisk skjønnlitteratur. Mer presist er vi interessert i hvordan ungdom blir konstruert litterært, hva litteraturens ungdom representerer, og hvilke forestillinger om ungdom som kommer til uttrykk i litteraturen. Det overordnede siktemålet med dette er ikke bare å synliggjøre ungdomsmotivets overraskende hyppige forekomst i eldre så vel som i nyere litteratur, men også å synliggjøre motivets kraft og betydning på to måter: for det første dets kraft og betydning i og for skjønnlitteraturen i seg selv og for det andre dets kraft og betydning for leseren, og da særlig for ungdomsleseren.

I denne antologien er det riktignok det første anliggendet som blir tydeligst diskutert, og antologien må i den sammenheng anses som en start: Skjønnlitteraturen vi legger under lupen, dekker hverken alle tider, alle skandinaviske land eller, for den del, alle sjangre like godt. Det er heller ikke utelukkende snakk om kanonlitteratur. Tvert imot er flere omtalte tekster relativt ukjente. Vi har dessuten åpnet også for ikke-skandinavisk litteratur, blant annet fordi slike tekster kan kaste lys også over den skandinaviske litteraturen. Samlet sett er det dermed liten tvil om at utvalget kan karakteriseres som eklektisk. Dette er imidlertid ikke uten grunn. Tvert imot er det bevisst og etter vårt syn nødvendig: Skjønnlitterære, skandinaviske ungdommer finnes nemlig i så rikt monn at man ikke kan ta sikte på å gi en uttømmende oversikt over aktuelle verk og utviklingslinjer. En utforskning av dem må begynne å nøste i en ende, eller snarere i noen ender. Håpet for antologien er imidlertid at vi derigjennom åpner for en litteraturvitenskapelig dialog om dette motivets betydning i og for skjønnlitteraturen.

Når det gjelder det andre anliggendet, det vil si ungdomsmotivets kraft og betydning spesielt for lesende ungdommer, er diskusjonen mer implisitt, og ved første øyekast kan den virke nokså underordnet. I denne antologien henvender vi oss nemlig først og fremst til voksne lesere, og selv om noen av artiklene utforsker litteratur som befinner seg i skjæringspunktet mellom ungdoms- og voksenlitteratur, er det flest nedslag i skjønnlitteratur som hovedsakelig er skrevet med voksne som hovedmålgruppe. Dette er imidlertid ikke for å utelukke de lesende ungdommene.

Tvert imot håper vi med antologien å så en tanke om at ungdomsmotivet ikke bare er viktig og interessant i seg selv, men at det også er relevant for lesende ungdommer. Ungdom bør ikke begrenses til å lese såkalt ungdomslitteratur, og å benytte et ungdomsperspektiv på voksenlitteraturen *kan* bidra til at ungdommer tar steget over i voksenlitteraturen.

Før vi presenterer antologiens innhold nærmere, vil vi diskutere noen av premissene som ligger til grunn for den. For det første vil vi avklare hvordan vi i denne antologien forholder oss til fenomenet ungdom. For det andre vil vi underbygge påstanden om at ungdommer finnes i rikt monn i skjønnlitteraturen. Dette er en påstand som også støttes av artiklene i antologien, men nettopp for å åpne samtalen ønsker vi å vise at det finnes langt flere. For det tredje går vi nærmere inn på hva studiet av skjønnlitteraturens ungdom kan tjene til. Deretter gir vi et riss av tidligere forskning på litteraturens ungdom, som altså finnes, men som, iallfall når det gjelder skandinavisk litteratur, er en relativt sjelden vare. Avslutningsvis plasserer vi artiklene i antologien i landskapet vi har risset opp.

HVA ER UNGDOM?

De eldste skjønnlitterære tekstene som blir trukket fram i denne antologien, er fra 1700-tallet. Noen vil kanskje stusse over dette ettersom en allmenn oppfatning er at livsfasen ungdom ble skapt på 1950-tallet. I etterkrigstiden blomstret vestlig ungdomskultur i forbindelse med begrepet *teenager*, som fanget opp nye – og opprørske – interesser for blant annet rock 'n' roll, skinnjakker og motorsykler. Denne oppfatningen støttes også delvis i forskningen. For eksempel ligger et slikt narrativ til grunn for Kari Blom når hun i innføringsboken *Norsk barndom gjennom 150 år* skriver at ungdom er «et relativt nytt fenomen» (Blom 2004, 12). Ola Stafseng bekrefter at man gjerne finner oppfatninger som dette i sosiologisk og historisk forskning (Stafseng 1984, 13).

I den historiske og sosiologiske forskningen finner man imidlertid flere som er kritiske til oppfatningen om ungdom som en 1950-tallsoppfinnelse. En av de første som berører spørsmålet, er Philippe Ariès. I den innflytelsesrike (og senere kritiserte) studien *Barndommens historie* (1960) skriver han at man finner de første sporene av ungdom så tidlig som på 1700-tallet:

Selv om et ordforråd omkring den første barndommen oppsto og ble utbredt, så gjensto det tvetydige forholdet mellom barndom og oppvekst på den ene siden, og den kategorien som ble kalt «ungdom» på den andre. Man hadde ingen idé om det vi kaller oppvekst, og denne idéen tok det lang tid å utforme. Vi kan ane den på 1700-tallet [...]. (Ariès 1980, 52)

Med «oppvekst» sikter Ariès til «overgangen fra barn til voksen». Ikke desto mindre tok det altså lang tid før ideen slo rot, skriver Ariès, og utdyper at det ikke var før i overgangen mellom 1800- og 1900-tallet at 'ungdommen' dukket opp som «et litterært tema og en bekymring for moralister og politikere». Først da begynte man altså «å spørre seg i alvor hva ungdommen tenkte» (Ariès 1980, 53). Ariès' studie er senere blitt imøtegått på dette punktet. For eksempel mener John R. Gillis at man finner en livsfase som skiller seg fra barndom på den ene siden og voksenlivet på den annen, allerede i det førindustrielle samfunnet (Gillis 1981, 2).

Hvordan har vi endt opp med så ulike oppfatninger om når livsfasen ungdom oppstår? Ifølge Stafseng er svaret på spørsmålet om når ungdom oppstår som en egen livsfase, «selvfølgelig avhengig av hvor allment en stiller spørsmålet, og hva en legger i begrepet 'ungdom'» (Stafseng 1984, 13). I skandinavisk sammenheng finner man støtte for dette hos Henrik Berggren. Han viser til oppfatningen om at ungdom ble regnet som en egen livsfase allerede i antikken, men understreker også at hvilken forståelse og mening som har vært tillagt ungdomsbegrepet, har variert betydelig i ulike kulturer og til ulike tider (Berggren 1997, 233 og 234). Göran Bolin støtter et slikt pluralistisk syn og hevder at det ikke bare er slik at ungdomskonstruksjonen varierer kulturelt, men at det også i den vestlige kulturelle sfæren eksisterer flere mulige ungdomsidealer og -konstruksjoner samtidig (Bolin 2004, 239).¹ Det kan med andre ord være slik at det finnes ulike ungdomskonstruksjoner på samme tid, altså at man på samme tid har flere ulike oppfatninger av hva ungdom er.

Innsikter som dette setter rammene for våre studier. I denne antologien tar vi utgangspunkt i at forståelsen vår av *ungdom* er sosialt konstruert, og at det dreier seg om livsfasen som finner sted mellom barndom og voksenliv. Dette utgangspunktet har vi til felles med blant annet historisk og sosiologisk aldersforskning (Ronström 1999; Ambjörnsson og Jönsson 2010). Der blir det påpekt at kategorier som *ungdom* og forestillingene om dem ikke kan oppfattes som noe naturlig og som noe som er gitt og konstant (jf. Nilsson 2008 og Ambjörnsson og Jönsson 2010). *Ungdom* er kort sagt en flytende størrelse, og det gjelder også i dag. Camilla Schwartz, som vi kommer tilbake til senere, mener nemlig at det i dag er slik at ungdomskonstruksjonen er i ferd med å utvides ved at stadig flere voksne tviholder på ungdomsfasen (Schwartz 2021). Vi opererer med andre ord ikke med en forutbestemt definisjon av ungdom, men spør overordnet og åpent: Hvilke forestillinger

1 En rekke studier fra ulike tider bekrefter dette ved at de samlet sett presenterer forskjellige måter å forstå ungdom på til ulike tider (se Hall 1904; Spranger 1925; Erikson 1950; Friedenbergs 1959; Goodman 1960; Roszak 1969; Halberstam 2005; Badiou 2016).

og oppfatninger om ungdom avdekkes i skjønnlitteratur fra ulike tider og steder? Svaret kan bare søkes i skjønnlitteraturen selv.

HVOR FINNER VI SKJØNNLITTERATURENS UNGDOMMER?

I den klassiske skjønnlitteraturen kommer ungdomsmotiver og ungdomstematikk raskt til syne, også der vi kanskje ikke forventet det. For eksempel finner man ungdommer også i tekster som utkom langt tidligere enn på 1950-tallet. Dette viser flere av artiklene i denne antologien. Simona Zetterberg-Nielsen viser at ungdom er et sentralt motiv i dansk skjønnlitteratur fra opplysningstiden, og med nedslag i Goethe synliggjør Ola Harstad at ungdomserfaringer definitivt blir tematisert i romantikken. Et raskt sveip over den norske litteraturhistorien bekrefter tendensen.

Vi finner en rekke eksempler på skjønnlitterær ungdom allerede i sagalitteraturen. I *Soga om Gunnlaug Ormstunge* er det eksempelvis påfallende at Gunnlaug er 15 år da han mot sin fars vilje reiser hjemmefra og forelsker seg i den jevnaldrende Helga, som gjengjelder Gunnlaugs følelser. Ungdomsmotivet kan for ettertidens lesere bidra til å forklare hvorfor Gunnlaug likevel velger å reise fra forloveden, og kanskje også hvorfor han ikke klarer å komme seg tilbake til avtalt tid: Utfarts- og utforskningstrangen Gunnlaug utviser før han skal slå rot, får fatale følger, men er typisk for ungdomstiden. Også i folkediktningen møter vi utforsknings- og utfartslysten ungdom: *Draumkvedets* Olav Åknesson, som er «i vokstere», framstår for eksempel som en opposisjonell og visjonær ungdomsskikkelse, og både Espen Askeladd med sin appetitt på livet og hans noe mer livstrøtte brødre er på terskelen til voksenlivet da de blir sendt ut i verden for å sikre seg både arbeid og make. I opplysningstiden møter vi flere ungdomsskikkelser i tilsvarende ærend, blant annet hos Holberg, med Erasmus Montanus og hans forlovede Lisbet blant de best kjente.

Den norske romantikken er heller ikke fri for ungdommer. I samarbeid med N.J. Wessel Berg skriver Henrik Wergeland *Læsebog for den norske Ungdom* i 1844, og ifølge forfatterne passer leseboken «fra Henlæggelsen af Børnebøgerne af og til Afgangens til Universitetet» (Samlede Skrifter, IV, 5. bind, 366). Målgruppen for leseboken er altså noen som ikke lenger er barn, men som heller ikke er (unge) voksne. I Wergelands diktning finner man også en hyppig bruk av ungdomsmetaforikk. I diktet «Paa Havet i Storm» (1834) tar det lyriske jeget farvel med sin ungdom, og han beskriver også harmen som en blomst «mellem Ungdommens Roser» (SS, I, 1. bind, 429–430), og i *Den engelske Lods* (1845) finner man formuleringer som «Oldinge med Ungdoms Laster, / Ynglinge med hvidnet Haar --» (SS, I, 3. bind, 205).

Også et nedslag i den norske «litterære gullalderen» viser at litteraturen bugner av karakterer som er hverken barn eller voksne. Camilla Collett følger opp ungdomsmotivet i *Amtmandens Døttre* (1854/1855). I sin spirende forelskelse tenker Cold følgende om hovedpersonen Sophies overraskende modenhet: «En saaden sikker Opfatning, en saaden Modenhed i Dom, og denne Ynde og Lethed i Fremstillingen, og ikke spor af denne Holdningsløshed, denne Svulst, *der betegner Overgangen fra Skolepigen til den voxne Pige*» (Collett 1986, 25, vår uth.). Beskrivelser av personer som befinner seg i den samme livsfasen, finner man også i Alexander Kiellands roman *Gift* (1883), der han gir en lengre presentasjon av det han først karakteriserer som den «saftrige Ungdom»:

Det er en haard Tid – Abrahams og Marius' Alder – fra fjorten til femten Aar. Øinene åbne; en Spørgelyst umættelig som en Gutteappetit, kløende værre end Mæslinger; en vaagnende Evne og Vilje til at forstaa alt; en flammende Trang til at erobre Verden og det, som er bag Verden og bag derigjen, – og saa Støv! ældgammelt, extrafint Støv drysset i hver fugtig Pore, drysset over hvert spirende Spørgsmaal, drysset over hver eneste Spire, som ikke er en Skræppespire.

Men det gaar over; allerede med sexten sytten Aar har Støvet tørret godt ind, Nysgjerrigheden er død; den Unge har lært, at det gjælder at spørges – ikke at spørge. (Kielland 1883, 44)

Noen få år senere omtaler dessuten Jonas Lie den sekstenårige Marthe i *Kommandørens Døttre* (1886) som en «Slyngelalderskikkelse», og broren til Marthe kommer med følgende utsagn: «Saadanne *halvvoxne* Jentunger maa ha lidt Kustus, ikke sandt Fru Fock?» (Lie 1886, 7 og 14, vår uth.). Hva er alle disse litterære personene, om ikke nettopp ungdommer? De er hverken barn eller voksne, og som ungdommer er de dessuten gjenkjennelige for oss også i dag: Samlet framstår de som fulle av pågangsmot og nysgjerrighet, men også som selvopptatte og usikre.

Når det er sagt, er oppfatninger om hva som kjennetegner ungdom, nettopp noe vi ønsker å utforske. Dette er i tråd med Nancy Leskos oppfordring om ikke å ta etablerte forestillinger om ungdom for gitt. I sin undersøkelse av ungdomskonstruksjoner understreker hun at slike etablerte forestillinger

[...] declare the nature of youth and they incite us to find instances of their truth in new encounters. In theoretical terms these confident characterizations tell us what adolescents will be like, help us interpret our personal experiences of being teenaged in their light, and inform future observations by telling us what is important and enduring in adolescent lives. (Lesko 2012, 4)

Som vi har vært inne på tidligere, ønsker vi å ta slike oppfordringer på alvor. Vi er med andre ord ikke på jakt etter litterære karakterer som nødvendigvis *ligner* ungdom slik vi forestiller oss ungdommer i dag. Vi søker derimot etter litterære framstillinger av en livsfase som finner sted mellom barndom og voksenliv, og vi er interessert i hvordan ungdom blir framstilt og forstått. Det kan være både likt og ulikt måten vi forestiller oss ungdom på i dag.

Det viktigste poenget i denne sammenhengen er imidlertid at eksemplene som er nevnt her, er noen få av mange. De avslører at ungdom finnes lenge før 1950-tallet, at ungdom finnes i rikt monn i litteraturen, og at det er lett å finne eksempler som er interessante å utforske. Ungdommen som en identitetsskapende mellomposisjon blir kort sagt stadig behandlet litterært. Og selv om mange av eksemplene vi har trukket fram hittil, er fra norsk litteratur, viser denne antologien at dette ikke er noe særnorsk fenomen. Også den danske og svenske litteraturhistorien er full av ungdommer som hittil har unnsuppet litteraturforskerens lupe.

HVORFOR UNDERSØKE SKJØNNLITTERATURENS UNGDOMMER?

Er det verdt å bruke tid på å studere skjønnlitteraturens ungdomskonstruksjoner? Det er flere grunner til at vi svarer et ubetinget ja på dette spørsmålet. De rent litteraturfaglige gevinstene ved å anlegge nye perspektiver på skjønnlitteraturen er velkjente og gjelder også her: Å undersøke litteraturen med ungdomsmotivet som utgangspunkt kan bidra til å løfte fram ukjente tekster, og i denne antologien blir for eksempel den relativt ukjente romanen *Göran Delling. En lefnads-historia i två böcker* (1906) av Karl-Erik Forsslund undersøkt. Nye perspektiver kan også kaste nytt lys over kanoniserte tekster, slik Ola Harstad viser i sin nylesning av en av verdens kanskje mest kjente tekster, nemlig Goethes *Unge Werthers lidelser* (1774). Tilsvarende viser Synne Ytre Arne hvordan ungdomsmotivet kan bidra til nye perspektiver på nyere skandinaviske kanoniserte forfatterskap, nærmere bestemt Dag Solstads. Til sist kan det å vektlegge et nytt motiv, her litterære ungdommer, vise hvordan motivet representerer estetiske overskridelser og estetisk utvikling. I denne antologien er dette aspektet særlig representert gjennom diskusjoner av hvordan ungdomsmotivet både knytter an til og gjør opprør mot dannelsesromanen.

Fruktene av å løfte fram litteraturens ungdommer kan imidlertid også overskride litteraturvitenskapens felt. For det første kan det gi bidrag til historiske og sosiologiske ungdomsstudier, om enn mer det siste enn det første. Vel å merke mener vi ikke at det er et direkte forhold mellom skjønnlitteraturen og

virkeligheten, men vi mener at skjønnlitteraturen kan og må oppfattes som sentral for å forstå slike komplekse kulturelle konstruksjoner som ulike livsfaser er. At skjønnlitteraturen må tillegges en slik verdi, bekreftes blant annet av *Child Studies*, der skjønnlitteraturen har en tydelig og selvskreven plass i diskusjonen om livsfasen barndom.

Det skjønnlitteraturen særlig kan bidra med innen de nevnte feltene, er å bekrefte, nyansere eller utfordre etablerte oppfatninger om blant annet *hva* ungdom er, *når* denne sosiale kategorien oppstår, og *hvilke* holdninger til ungdom som finnes til ulike tider og på ulike steder. Allerede de skjønnlitterære beleggene vi har trukket fram i denne innledningen, kan vise potensialet, og vi koster på oss noen eksempler på det.

Ifølge tidligere nevnte Berggren, som er en av relativt få som har utforsket nordisk ungdom i et historisk perspektiv, oppsto en moderne ungdomsforståelse i de nordiske landene først på slutten av 1800-tallet (Berggren 1997, 233).² Berggren framholder så at det som på 1800-tallet avgjør at noen er ungdom, er biologi og psykologi, kort sagt at ungdommens «hjärnor och kroppar fungerade på ett kvalitativt annerlunda sätt» (Berggren 1995, 33). Videre fantes det to ulike holdninger til ungdom:

[A]ntigen beskrevs ungdomen som ett hot mot den etablerade ordningen i kraft av sin primitivitet och brist på kontroll eller också framställdes den som en ny historisk kraft som skulle förverkliga ett annat och bättre samhälle. (Berggren 1995, 224)

I Norden var det imidlertid én av disse holdningene som vant fram: «[Youth] retained a close tie to leftist and progressive ideas rather than a conservative emphasis on discipline and traditional values», skriver Berggren (1997, 239). Spørsmålet er så hva de ulike litterære eksemplene fra denne innledningen forteller oss.

Når det gjelder spørsmålet om *når* en moderne forståelse av ungdom dukket opp i Norden, kan man raskt slå fast at sagalitteraturens, folkediktningens og Wergelands ungdom befinner seg utenfor tidsspennet Berggren trekker opp, men er deres ungdomsforståelse nødvendigvis umoderne? Lite tyder på det. Som antydnet over virker de tvert imot gjenkjennelige for oss. Og hva avgjør at noen *er* ungdom? Felles for alle eksemplene som er trukket fram, er at det først og fremst dreier seg om en psykologisk utvikling, og på dette punktet blir Berggrens

2 Stafseng (1984) og Berggren (1995 og 1997) er så vidt oss bekjent de eneste som har bidratt med historisk forskning på skandinavisk nordisk ungdom.

påstander dermed i større grad bekreftet. Et spørsmål som derimot genererer flere svar, er hvilke holdninger til ungdom som blir representert i tekstene. Man finner en oppfatning av ungdom som en «ny historisk kraft» i Kiellands formulering om de saffrike ungdommene som ved voksenlivets inntreden straks tørker inn. Romanen inneholder følgelig en kritikk av hvordan ungdom blir behandlet, som nettopp fører til at deres kraft svekkes. En definitivt annen holdning er representert i Colds beskrivelse av ungdommer som svulster. Nå representerer Cold neppe normen i *Amtmandens Døttre*, men oppfatningen finnes i teksten, og den må ha rot et sted. Ingenting kommer fra intet. Og hvilken holdning ligger i en beskrivelse som Lies «Slyngelalderskikkelse»? Iallfall storebroren i Lies bok mener at en slik skikkelse må ha litt kustus. Spørsmålet om hvilke holdninger til ungdommen som rår, ser i det hele tatt ut til å være et fruktbart spørsmål å møte skjønnlitteraturens ungdommer med, for flere av bidragene i denne antologien kretser rundt nettopp dette, og samlet viser de hvordan livsfasen både idealiseres og detroniseres.

Verdien av å studere skjønnlitteraturens ungdom er imidlertid ikke bestemt med dette. Som nevnt innledningsvis er et indirekte siktemål med å legge vekt på skjønnlitteraturens ungdom å gjøre eldre så vel som nyere litteratur relevant for den lesende ungdommen selv. Den grunnleggende påstanden er at måten skjønnlitteraturen konstruerer ungdom på, har betydning for ungdommen selv. Vår oppfatning er at skjønnlitteraturen deltar aktivt i formingen av ungdom ved at den bidrar til både å skape rom og sette begrensninger for hva ungdom kan være. Til grunn for denne påstanden ligger forståelsen om at skjønnlitterær representasjon «is not passive reflections of ways of looking at the world but itself an active force in the social construction of reality» (Prendergast 2000, 12).

At skjønnlitteraturen påvirker hvordan vi ser og oppfatter verden, er også blitt kommentert med nettopp ungdomskonstruksjon som utgangspunkt. Det er ikke slik at ungdom utelukkende konstruerer og definerer seg selv (Bolin 2004, 239). Forståelsen av ungdom blir, som Lesko skriver, like gjerne skapt innenfor andre felt, som jus, utdanning, forskning, media og kunst, og hun understreker at skjønnlitteraturen er et sentralt felt å undersøke i den sammenheng (Lesko 2012, 4).³ I denne antologien kommer det dessuten fram at skjønnlitterære forfattere også selv ønsker å påvirke hva og hvem ungdom kan og bør være. Zetterberg-Nielsen finner i sin artikkel at romanen ble brukt nettopp i et slikt øyemed i opplysningstiden. Andre artikler viser dessuten at dette ikke er et rent opplysningstidsfenomen,

3 Det er ikke bare Lesko som understreker at skjønnlitteraturen er sentral når det gjelder konstruksjoner av ulike livsfaser. Som Lydia Wistisen påpeker, har flere forskere innen alders- og generasjonsstudier «visat hur ålder, livsförlopp och generationer bland annat konstrueras i kulturella diskurser, i skönlitteratur, film och bild» (Wistisen 2020a, 2), og hun viser til Margaret Gullettes *Aged by Culture* (2004) og Vanessa Joosens *Adulthood in Children's Literature* (2018).

snarere tvert imot. For eksempel skriver Hedberg følgende om sitt studieobjekt, en svensk roman fra tidlig 1900-tall: «[F]örfattaren vil visa *hur man är ung*, och vad de unga måste göra för världen» (s. 88 i denne boken).

En grunn til at vi vektlegger ungdomsperspektivets relevans for ungdomsleseren selv, er altså at studier av skjønnlitterær ungdom i et vidt perspektiv kan bidra til endringer av ungdommers vilkår. Dette krever imidlertid at det gjennomføres studier som våre, siden et premiss for å nå målet er innsikt i hvordan vilkårene blir skapt og opprettholdes. Dette understreker også Lesko når hun argumenterer for å undersøke «how accepted ideas about adolescence were initially developed, codified, circulated, and popularized» (Lesko 2012, 4). Dersom ungdomskonstruksjoner ikke blir undersøkt kritisk, vil ingen endring skje, fortsetter hun: «If we want to see adolescence differently, we must first understand the ways we currently see, feel, think, and act toward youth, or we will merely tinker with the reigning practices» (Lesko 2012, 8).⁴ Vi støtter som antydnet Lesko i dette, men vil i tillegg framheve at det historiske perspektivet også har sin verdi i denne sammenhengen. De eldre litterære tekstene bidrar nemlig til å sette dagens ungdomskonstruksjoner i relieff.

Samlet sett vil vi dermed argumentere for at skjønnlitteraturens ungdom har dobbel, for ikke å si trippel, verdi for de lesende ungdommene: De litterære ungdommene er i seg selv et sentralt og interessant litterært motiv. I tillegg kan studier av skjønnlitteraturens ungdommer bidra til at ungdommene får større innsikt i og bedre grep om sin egen livsfase. Dette kan ikke bare føre til myndiggjøring, det kan også gi dem innsikt i litteraturens funksjon i og betydning for samfunnet og verden som sådan.

HVA ER BLITT SAGT OM UNGDOM I SKANDINAVISK SKJØNNLITTERATUR?

Påstanden om at skjønnlitteraturens ungdommer ikke har fått særlig oppmerksomhet, kan i første omgang virke underlig. Det finnes nemlig mye forskning på ungdomslitteratur, og det er ingen overdrivelse å si at det florerer av ungdommer i ungdomslitteraturen. Følgelig finnes det også mange litteraturvitenskapelige undersøkelser av litterære karakterer som *er* ungdommer. Det som likevel gjør at mange av disse studiene faller utenfor våre rammer, er at karakterene som en hovedregel ikke blir undersøkt *som* ungdommer. Det er med andre ord en forskjell

4 Også Magnus Nilsson (2008) vektlegger at framveksten, opprettholdelsen og anvendelsen av ungdomskategorien så vel som andre livsfasekategorier bør undersøkes kritisk, nettopp fordi konstruksjonen kan ha faktiske konsekvenser.

mellom å undersøke litteratur der noen av karakterene tilfeldigvis er ungdommer, og det å ha ungdomsperspektivet som et konkret utgangspunkt. I denne gjennomgangen vil vi rette blikket mot forskning som hovedsakelig konsentrerer seg om det siste, og bidragene knytter på ulikt vis an til diskusjonene ungdomsmotivet etter vårt syn ansporer.

De fleste bidragene til feltet kommer fra svensk hold, og de undersøker hovedsakelig svensk litteratur. Den første vi vil nevne i den sammenheng, er Ulf Boëthius' studie *Jag är ingenting, ett fladder, jag är ung. Barn, ungdom och modernitet i Gustav Sandgrens tidiga författarskap* (2004). Det første som er interessant her, er at Boëthius i utgangspunktet ikke hadde satt seg fore å undersøke ungdommer i Sandgrens tekster, men i løpet av arbeidet oppdaget han at disse var så sentrale at de ikke kunne overses. Han har med andre ord gjort seg en lignende erfaring som vi har. Boëthius er ellers opptatt av hvordan man i Sandgrens tekster kan avlese en vaklende og ambivalent holdning til ungdom, og at man underveis i forfatterskapet finner en utvikling i forfatterens ungdomskonstruksjon. Han synliggjør i så måte at holdninger til og oppfatninger av ungdom kan utvikle seg i løpet av ett og samme forfatterskap, og dessuten at denne utviklingen blant annet kan ha sammenheng med forfatterens forhold til samfunnet han eller hun lever i.

Når det gjelder forskning på ungdommer i svensk litteratur, stammer imidlertid bidragene særlig fra Lydia Wistisen, som også bidrar i denne antologien. I store deler av Wistisens forskning står ungdomsmotivet i sentrum, og selv om inngangene til motivet varierer, kan man si at et gjennomgående emne for diskusjon er hvordan skjønnlitteraturens ungdommer stadig går i dialog med samfunnets syn på hva og hvem ungdom er og bør være. Dette diskuterer hun for eksempel i avhandlingen *Gångtunneln. Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010* (2017), og hun konkluderer blant annet med følgende: «Under hela den undersökta perioden har ungdomslitteraturen befunnit sig i en påtaglig dialog med samhället» (Wistisen 2017, 264). Dette kommer til syne ved at det til enhver tid gjeldende synet på ungdom influerer de litterære ungdommene, og ved at det er en tydelig sammenheng mellom ungdommens posisjon og synlighet i samfunnet og ungdommens posisjon og synlighet i litteraturen (Wistisen 2017, 262). I etterkant av avhandlingen har Wistisen ikke bare fortsatt med å undersøke litterære ungdommer i ungdomslitteraturen (Wistisen 2015), hun har også anvendt perspektivet på voksenlitteratur. Blant annet viser hun hvordan Lars Görlings roman *491* (1962) knytter an til og skaper rom for de nye ungdomsforestillingene som oppsto i etterkrigstiden (Wistisen 2019).

Et annet bidrag om svensk litteratur er Maria Anderssons *Framtidens kvinnor. Mognad och medborgarskap i svenska flickböcker 1832–1921* (2020). Andersson

benytter riktignok ikke begrepet *ungdom*, men i begrepet *flicka* ligger en parallell forståelse, siden *flicka* betraktes som en «gränsstatus mellom barn och kvinna» (Andersson 2020, 11). Bøkene framstilling av kvinnelige ungdommer i seg selv, og av forventningene knyttet til dem, er da også et sentralt element i studien. For eksempel spør Andersson om følgende: «Hur framställs flickors utveckling och mognad?» (Andersson 2020, 12). Gjennom undersøkelsen finner Andersson både stabile elementer og variasjoner når det gjelder hvilke forestillinger om de kvinnelige ungdommene som kommer til uttrykk. For eksempel uttrykker bøkene en felles holdning til ungdomstiden: Det er modning til voksenlivet som er målet. På den andre siden er det ulike tankeganger knyttet til modning og spørsmålet om hvordan den modne kvinnen skal bidra i samfunnets utvikling (Andersson 2020, 209 og 210). Gjennom denne studien bekrefter Andersson ikke bare at skjønnlitteraturen kan gi oss innsikter i forestillinger om og holdninger til ungdom. Hun understreker også at jentebøker er interessante fordi de ønsker noe mer enn å diskutere disse kvinnelige ungdommene: De ønsker også å *forme* dem (Andersson 2020, 209). Slik støtter Anderssons studie, i likhet med Wistisens (særlig 2019), vår påstand om at litteraturens ungdom må ses som sentrale for ungdommen selv.

Når det gjelder norsk litteratur, har vi ikke funnet noen større studier som handler om skjønnlitteraturens ungdommer, men Elin Stengrundet har skrevet artikler om ungdommer i norsk kanonlitteratur, nærmere bestemt ungdommer i Henrik Ibsens *Samfunnets støtter* (1877) og *En folkefiende* (1882), i Olav Duuns *I ungdommen* (1922) og i Torborg Nedreaas' *Ved neste nymåne* (1977) (se henholdsvis Stengrundet 2019, 2022 og 2023). I alle artiklene gjør Stengrundet et poeng ut av at de skjønnlitterære ungdommene enten er helt oversett, som hos Ibsen, eller at de aldri er blitt undersøkt som ungdommer, som hos de to øvrige. Andre røde tråder i artiklene er at undersøkelser som tar utgangspunkt i ungdomsmotivet, bidrar til å kaste nytt lys over sentrale problemstillinger og tolkningsknuter i de litterære tekstene, og i likhet med flere av de øvrige bidragene er også Stengrundet opptatt av forholdet mellom de litterære ungdommene og samfunnets syn på og holdning til ungdom.

Den danske litteraturens ungdommer er heller ikke helt ukommentert, og ett bidrag stammer fra Wistisen som har sett nærmere på ungdomsmotivet i Leif Panduros *Rend mig i traditionerne* (1958) (Wistisen 2020a).⁵ Utover det er det i antall studier, så vidt oss bekjent, relativt sparsommelig, men det finnes, i tillegg til

5 Wistisen har for øvrig også skrevet om ikke-skandinaviske litteratur, nærmere bestemt om det som i sin tid var en pensumtraver, nemlig Susan E. Hintons *The Outsiders* (1967) (se Wistisen 2020b).

Wistisen, en studie som må regnes som sentral. Det dreier seg om en studie vi allerede har støttet oss på, nemlig Camilla Schwartz' *Take me to Neverland. Voksenfobi og ungdomsdyrkelse i skandinavisk samtidslitteratur* (2021). Som tittelen avslører, er Schwartz slett ikke utelukkende opptatt av dansk litteratur. Det er imidlertid ikke utvalget som gjør at vi anser Schwartz' studie som så sentral for oss. Det er heller ikke selve lesningene, for som Lars Rune Waage påpeker i sin anmeldelse av boken, kan man nok si at Schwartz er mer opptatt av skjønnlitterære voksne enn av skjønnlitterære ungdommer og ungdomsdyrkelse (jf. Waage 2023, 128). Det viktigste er den overordnede diskusjonen hun fører, som baner vei nettopp for å utforske skjønnlitteraturens ungdommer.

Utgangspunktet til Schwartz er oppdagelsen av at «[e]t stigende antal romaner og digtsamlinger beskriver [...] evige tenårere der langt op i tyverne og trediverne (og fyrrerne) vrængende nægter at blive voksne, eller som udtrykker en voldsom længsel mod voksendom men samtidig en distinkt magtesløshed over for at træde ind i det der identificeres som det voksne senmoderne præstationssamfund» (Schwartz 2021, 13). Dermed bekrefter Schwartz spesielt tydelig at livsfasen ungdom stadig er under utvikling, og ikke minst at den kan tøyes i alle mulige retninger. Schwartz støtter dessuten vårt synspunkt om at studiet av skjønnlitteraturens framstillinger av livsfaser kan medvirke til endring av de omtalte livsfasene. Hun finner altså en utbredt voksenfobi i litteraturen hun analyserer. Denne voksenfobien henger tett sammen med den generelle samfunnsutviklingen, og Schwartz forfekter at vi må ta skjønnlitteraturen på alvor på dette punktet. Kort sagt bør vi merke oss utfordringene som beskrives i litteraturen, og ut fra det overveie «om vores kulturs ide om voksendom måske trænger til revision» (Schwartz 2021, 15–16). Her tangerer hun med andre ord vår tanke om at undersøkelser av skjønnlitteraturens konstruksjoner av ulike livsfaser ikke er frakoblet virkeligheten, og at de nettopp derfor kan og bør føre til reelle og kritiske overveielser av hva konstruksjonene innebærer. Vi vil også tilføye at dette slett ikke bare gjelder ideen om «voksendom». At Schwartz finner at flere tviholder på ungdomsfasen for å unngå «voksendommen», betyr ikke at ungdomsfasen nødvendigvis er uproblematisk og udiskuterbar. For mange skandinaver er ungdomstiden tøff, og skjønnlitteraturen kan, som vi var inne på over, hjelpe oss til å forstå og utfordre dagens ungdomskonstruksjon.

HVA INNEHOLDER ANTOLOGIEN?

Artiklene i denne antologien kan sorteres på ulike vis, som alle ville vist ulike forbindelseslinjer. For eksempel kunne artiklene blitt delt inn kronologisk. De eldste tekstene som blir undersøkt i antologien, er fra 1700-tallet, mens de nyeste er

fra 2000-tallet. En slik inndeling kunne tydeliggjort ikke bare hvor tidlig ungdom blir et motiv og tema i skjønnlitteraturen, og hvor godt de litterære ungdommene holder stand i litteraturen, men også kontinuitet og endringer i ungdomsskildringene og hvordan skildringene knytter an til den litteraturhistoriske så vel som den historiske utviklingen. Ved en slik inndeling ville leseren trolig stusse over at 1800-tallets skjønnlitteratur glimrer med sitt fravær i denne antologiens artikler, men dette må ikke leses som at dette århundret har færre eksempler på litterære ungdommer. Eksempelene vi har løftet fram tidligere i denne innledningen, tjener som motargument til en sådan påstand.

Et annet alternativ kunne vært å dele artiklene inn etter språkområdet de tilhører. En slik sammenstilling kunne kastet lys over likheter og forskjeller i de skandinaviske ungdomsskildringene, og siden også samisk litteratur danner utgangspunkt for en artikkel, kunne man diskutert om det er forskjeller mellom de litterære minoritetsungdommene og de litterære majoritetsungdommene. Artiklene våre antyder for eksempel at spesifikke ungdomserfaringer får mindre plass i tekster av og om minoriteter enn i tekster av og om majoriteter. En slik diskusjon kunne dessuten vært del av et større interseksjonelt perspektiv, for eksempel med vekt på klasse og kjønn. Det er nemlig påfallende at langt de fleste litterære ungdommene vi undersøker, er mannlige, og man kan spørre seg om det er forskjell på mannlige og kvinnelige ungdom, og videre også hvordan etnisk tilhørighet eller klasses tilhørighet spiller inn.

En tredje mulighet kunne vært å dele inn artiklene etter hvilken tiltenkt mottagergruppe de undersøkte tekstene har, eller etter hvilken livsfase avsenderen befant seg i da han eller hun skrev teksten. Er det forskjell på hvordan ungdom blir framstilt i litteratur for ungdom sammenlignet med litteratur for voksne, og er det forskjell på hvordan ungdomsforfattere skriver om ungdom sammenlignet med hvordan voksne skriver om ungdom? En tendens som muligens kan spores i vårt materiale, er at ungdomsskildringer skrevet av voksne er mer didaktiske enn ungdomsskildringer skrevet av ungdom (eller av unge voksne).

Disse nevnte mulighetene danner likevel ikke utgangspunkt for inndelingen som ligger til grunn i antologien. Dette kommer ikke minst av at materialet er såpass spredt at konklusjonene kun ville blitt tentative. Samlet sett er det for få nedslag i de enkelte språkområdene, og de nedslagene som er, dekker ikke samme tidsperiode. Videre er det, som tidligere nevnt, langt flere nedslag i litteratur skrevet av og for voksne sammenlignet med litteratur som er skrevet av og for ungdom. Når det gjelder dette, ville det også vært nødvendig å diskutere grundigere hvilken litteratur som kan karakteriseres som ungdomslitteratur, og, tilsvarende, hvilke forfattere som kan karakteriseres som ungdomsforfattere. At de litterære

ungdommene ansporer til slike sammenligninger og diskusjoner som vi har pekt på her, er det likevel liten tvil om.

Det finnes også tydeligere linjer mellom artiklene som kunne dannet utgangspunkt for inndelingen. En slik linje er spørsmålet om hvilke holdninger til og forestillinger om ungdom som kommer til uttrykk i skjønnlitteraturen. Sammenstiller man for eksempel artiklene til Simona Zetterberg-Nielsen, Andreas Hedberg, Malin Bakken og Synne Ytre Arne, vil man samlet sett finne et stort spenn i ulike holdninger og forestillinger. På den ene siden blir ungdomsfasen sett på som en forberedelsesfase til voksenlivet og reell deltagelse i samfunnet. På den andre siden blir ungdomsfasen i seg selv idealisert. Ungdomstiden har i seg selv stor verdi, blant annet fordi det følger en egen livsfølelse med den, og fordi det nettopp er ungdommer som kan få samfunnet og verden på rett kjøll. Man finner imidlertid også en ambivalent holdning til ungdom: De har viktig ideologisk potensial, men de utnytter det heller sjelden. Et siste moment som er verdt å nevne, er at noen av romanene som blir undersøkt, tematiserer hvordan det er for ungdommen selv å forholde seg til slike holdninger og forestillinger.

Et annet relativt gjennomgående emne i artiklene er forholdet mellom ungdomsmotivet og dannelsesromanen, og som tidligere antydnet viser ungdomsmotivet i den sammenheng sin estetiske kraft. Dersom man leser tekstene med utgangspunkt i ungdom og ungdomserfaringer, kan man nemlig finne at tekstene ikke enkelt gjentar denne velkjente litterære strukturen. Det er snarere slik at strukturen blir spilt på og lekt med slik at det blir rom for å uttrykke det som er spesifikt knyttet til ungdomsmotivet, for eksempel spesifikke ungdomserfaringer. Slike brudd på og spill med denne erkestrukturen blir særlig tydelig i artiklene skrevet av Ola Harstad, Beatrice Reed og Inga Undheim, Lydia Wistisen og Fredrik Parelius.

Inndelingen vi har endt opp med, reflekterer delvis noen av linjene som er skissert, men tar samtidig utgangspunkt i en annen logikk. Vi har gruppert artiklene i tre deler, og i den første delen har vi plassert undersøkelser av den eldste litteraturen i utvalget. Dette er både litteraturhistorisk og estetisk motivert. I artiklene til Zetterberg-Nielsen og Harstad viser de to ulike måter ungdomsmotivet utspiller seg på i den eldre litteraturen. På den ene siden viser Zetterberg-Nielsen hvordan den danske dannelsesromantradisjonen fra slutten av 1700-tallet innebærer en didaktisk og oppdragende funksjon overfor ungdom. Den skjønnlitterære framstillingen av ungdom retter seg med andre ord *utover* ved at forfatterne ønsker å påvirke hvem og hva ungdom skal være, og da særlig med tanke på hvilken rolle de skal spille i samfunnet. Den ser på *ungdommens virkning*. På den andre siden viser Harstad med utgangspunkt i Goethes *Unge Werthers lidelser* at den eldre litteraturen også utforsker ungdom i seg selv. Slike skjønnlitterære framstillinger av

ungdom kan karakteriseres som mer opptatt av ungdommens komplekse indre og hva det innebærer å være ungdom. Det dreier seg i større grad om *ungdommens vilkår*. I disse to artiklene dannes det med andre ord to linjer i den skjønnlitterære behandlingen av ungdomsmotivet. Sagt med enkle ord er det altså slik at mens noen forfattere er opptatt av hva ungdom *gjør* eller *bør gjøre*, er andre forfattere mer opptatt av å skildre hvem ungdommen faktisk *er*. De påfølgende artiklene viser at disse to linjene holder stand også senere.

Del to av antologien følger opp den utoverskuende linjen som Zetterberg-Nielsen starter. Her utforsker Undheim og Reed *Bæivve-Alggo* (1912) av Anders Larsen, den første samiske romanen. Et interessant poeng i artikkelen i denne sammenhengen er at hovedpersonens spesifikke og individuelle ungdomserfaringer rett og slett må vike plass for det samfunnsorienterte. Som artikkelforfatterne selv understreker, blir ungdomsmotivet her snarere brukt som en nasjonsbyggende trope. I de to påfølgende artiklene står de litterære ungdommene mer i sentrum som nettopp ungdommer, men interessen ligger likevel ikke på det indre. Hedberg undersøker som tidligere nevnt Karl-Erik Forsslunds *Göran Delling. En lefnads-historia*, mens Bakken tar for seg Nordahl Griegs forfatterskap. Disse artiklene er verdt å lese opp mot hverandre: Både Hedberg og Bakken finner at ungdomsmotivet tydelig blir knyttet til politiske ideologier, og at forfatterne i den sammenheng ønsker å si noe om ungdommers rolle i samfunnet. I begge forfatterskapene finner man med andre ord et didaktisk siktemål. Det ligger imidlertid en interessant forskjell i at Forsslund og Grieg kobler ungdommer til ulikt ideologisk grunnlag.

I siste del av antologien følger vi opp den ungdomsrefleksive linjen i de skjønnlitterære framstillingene av ungdom. Først i rekken er Wistisen, som løfter fram Göran Tunströms roman *Maskrosbollen* (1962) som et eksempel på en ny form for ungdomsskildring på 1960-tallet. I romanen finner man med andre ord en vilje til å utforske ungdommens endrede og komplekse vilkår og muligheter i en tid hvor disse er tydelig i spill. Den andre artikkelen ut, Ytre Arnes tverrsnitt av Solstads ungdomsskildringer, kunne for så vidt også være plassert i del to, all den tid man også i dette forfatterskapet finner didaktiske anslag når det gjelder spørsmålet om hvem ungdom skal eller bør være i samfunnet. Når artikkelen likevel er plassert her, er det fordi Ytre Arne også viser at Solstad i sitt forfatterskap stadig undrer seg over, men slett ikke alltid får innsikt i ungdommens komplekse indre. Antologiens siste artikkel er skrevet av Parelus som retter blikket mot Eline Lund Fjærens *Ung jente, voksen mann* (2013). Parelus tar utgangspunkt i at romanen, enklest sett, er gjennomsyret av et selvhevdende ungdomsperspektiv, men viser gjennom sin analyse at både den ungdommelige fortelleren og romanen i seg selv er langt mer komplekse enn man tidligere har vært oppmerksom på.

SAFTRIKE SLYNGELALDERSKIKKELSER

Som antydnet overfor krever flere av spørsmålene og mulighetene som vi har løftet fram i denne innledningen, både mer plass og mer tid. De lar seg ikke besvare fullgodt i én enkeltstående antologi. Ambisjonen denne gangen er derimot å synliggjøre at å anlegge et ungdomsperspektiv på skandinavisk skjønnlitteratur på tvers av tid og sted er både fruktbart og interessant. I denne antologien lar vi med andre ord *ungdom* være linsen vi ser tekstene gjennom, og vi utforsker hva linsen bidrar til å få klarere fram.

Samlet sett viser litteraturens ungdommer seg som, for å bruke Lies og Kiellands ord, *saftrike slyngelalderskikkelser*. De er saftrike i den forstand at de gir mye næring til den fortolkende leseren, og de er slyngelalderskikkelser, det vil si rampete skikkelser,⁶ ikke bare i den forstand at de ikke nødvendigvis bekrefter moderne etablerte oppfatninger av når ungdommer dukker opp, og hvordan de blir konstruert, men også fordi det slett ikke er gitt på forhånd hvilke retninger undersøkelsen av litteraturens ungdommer fører oss i. Det er et mål for antologien å framvise nettopp dette, og først hvis (eller tør vi si *når?*) perspektivet slår an i litteraturvitenskapen, kan større og mer systematiske diskusjoner bli en realitet.

LITTERATUR

- Ambjörnsson, Fanny og Maria Jönsson. 2010. *Livslinjer: Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Göteborg, Stockholm: Makadam förlag.
- Andersson, Maria. 2020. *Framtidens kvinnor: Mognad och medborgarskap i svenska flickböcker 1832–1921*. Göteborg, Stockholm: Makadam förlag.
- Ariès, Philippe. 1980 [1960]. *Barndommens historie*. Til norsk ved Kjell Olaf Jensen. Oslo: Gyldendal.
- Badiou, Alain. 2016. *La vraie vie: Appel à la corruption de la jeunesse*. Fayard.
- Berggren, Henrik. 1995. *Seklets ungdom: Retorik, politik och modernitet 1900–1939*. Stockholm: Tidens förlag.
- Berggren, Henrik. 1997. «Modernity and the Nordic Concept of Youth.» I *The Cultural Construction of Norden*, redigert av Øystein Sørensen og Bo Stråth, 231–52. Oslo: Scandinavian University Press.
- Blom, Kari. 2004. *Norsk barndom gjennom 150 år: En innføring*. Oslo: Fagbokforlaget.

6 Jf. NAOBs beskrivelse av *slyngelalder*: «overgangsalder (da en gutt utvikler seg til mann; særlig med tanke på rampete opptreden som ofte forekommer i denne alderen)». At dette ikke er et begrep som *må* knyttes til gutter, viser det litterære eksempelet vi har hentet begrepet fra. I Lies roman *Kommandørens Døttre* er det en kvinnelig ungdom som blir omtalt som en slyngelalderskikkelse.

- Boëthius, Ulf. 2004. *Jag är ingenting, ett fladder, jag är ung: Barn, ungdom och modernitet i Gustav Sandgrens tidiga författarskap*. Hedemora: Gidlunds.
- Bolin, Göran. 2004. «Themed section introduction: Research on youth and youth cultures.» *Young. Nordic Journal of Youth Research* 12 (3): 237–243.
- Collett, Camilla. 1986 [1854/1855]. *Amtmandens Døttre*. Oslo: Gyldendal.
- Erikson, Erik H. 1950. *Childhood and Society*. New York: W.W. Norton.
- Friedenberg, Edgar Z. 1959. *The Vanishing Adolescent*. Boston: Beacon Press.
- Gillis, John R. 1981 [1974]. *Youth and History: Traditions and Change in European Age Relations, 1770–Present*. New York: Academic Press.
- Goodman, Paul. 1960. *Growing Up Absurd: Problems of youth in the organized society*. New York: Random House.
- Halberstam, Judith [Jack]. 2005. *In a Queer Time and Space: Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York: New York University Press.
- Hall, G. Stanley. 1904. *Adolescence: Its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education I & II*. New York: Appleton.
- Kielland, Alexander. 1883. *Gift*. København: Gyldendal.
- Lesko, Nancy. 2012 [2001]. *Act your age! A cultural construction of adolescence*. New York: Routledge.
- Lie, Jonas. 1886. *Kommandørens Døttre*. København: Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Nilsson, Magnus. 2008. «Våra äldre: Om konstruktioner av äldre i offentligheten.» Ph.d.-avhandling, Linköpings universitet, Filosofiska fakulteten.
- Prendergast, Christopher. 2000. *The Triangle of Representation*. Columbia University Press.
- Ronström, Owe. 1999. «Ålder som perspektiv.» *Vård* 2: 2–14.
- Roszak, Theodore. 1969. *The Making of a Counterculture: Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition*. Garden City, New York: Doubleday.
- Schwartz, Camilla. 2021. *Take me to Neverland: Voksenfobi og ungdomsdyrkelse i skandinavisk samtidslitteratur*. Hellerup: Forlaget Spring.
- Spranger, Eduard. 1925. *Die Psychologie des Jugendalters*. Leipzig: Quelle & Meyer.
- Stafseng, Ola. 1984. «Ungdom som historisk og allment fenomen.» I *Å, lykkelige ungdomstid? Nyere norsk samfunnsforskning om ungdom*, redigert av Christian W. Beck og Lars Grue, 13–34. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stengrundet, Elin. 2019. «Olaf Bernick og Ejlif Stockmann: Ungdom i Henrik Ibsens *Samfundets støtter* (1877) og *En folkefiende* (1882).» *Edda* 106 (4): 264–278.
- Stengrundet, Elin. 2022. «Å være i ungdommen.» Etterord i *I ungdommen* av Olav Duun, 237–248. Oslo: Vidarforlaget.
- Stengrundet, Elin. 2023. «'De små filipensene': Ungdommen Herdis i Torborg Nedreaas' *Ved neste nymåne*.» I *Politikk, kunst og kjærlighet: Nye perspektiver på Torborg Nedreaas' forfatterskap*, redigert av Kari Jegerstedt, Anemari Neple og Per Arne Michelsen, 187–213. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Wergeland, Henrik. 1918–1940. *Henrik Wergeland: Samlede Skrifter. Trykt og utrykt*. Redigert av Herman Jæger et al. Oslo: Steenske Forlag.
- Wistisen, Lydia. 2015. «From Windowsill to Underpass: Young Women's Spatial Orientation in Swedish Young Adult Literature.» I *Literature and the Peripheral City*, redigert av Lieven Ameel et al., 198–214. New York: Palgrave Macmillan.

- Wistisen, Lydia. 2017. «Gångtunneln: Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010.» Ph.d.-avhandling. Lund: Ellerströms.
- Wistisen, Lydia. 2019. «En dagsedel mitt i planeten på folkhemmet: Lars Görlings *491* (1962) och den arga generationen.» *Finsk tidsskrift* 3–4: 61–72.
- Wistisen, Lydia. 2020a. «Skit i traditionerna: Generationskonflikt, störda livslinjer och misslyckande i Leif Panduras *Rend mig i traditionerne* (1958).» *Barnlitterært forskningstidsskrift* 11 (1): 1–11.
- Wistisen, Lydia. 2020b. «Too Much Feeling: S.E. Hinton's *The Outsiders* (1967), Conflicting Emotions, Identity, and Socialization.» *Childrens Literature in Education* 52: 200–216.
- Waage, Lars Rune. 2023. «Camilla Schwartz. *Take me to Neverland: Voksenfobi og ungdomsdyrkelse i skandinavisk skjønnlitteratur.*» *Edda* 110 (2): 128–132.